

ŠTÁTNA ŠKOLSKÁ INŠPEKCIA

úsek inšpekčnej činnosti

Staré grunty 52, 841 04 Bratislava 4

Správa

o stave vytvárania predpokladov na zabezpečenie inkluzívneho vzdelávania pre žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia v základných školách v školskom roku 2016/2017 v SR

Skupinu 35 kontrolovaných subjektov tvorili základné školy (ďalej ZŠ), ktoré vzdelávali žiakov pochádzajúcich zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia (ďalej SZP) a žiakov z marginalizovaných rómskych komunít (ďalej MRK). Špecifickým cieľom vykonaných inšpekcií bolo monitorovať mieru otvorenosti prostredia škôl pre implementovanie princípu inkluzívneho vzdelávania do školských vzdelávacích programov (ďalej ŠkVP) a uplatňovanie edukačných stratégií zohľadňujúcich vzdelávacie potreby žiakov zo SZP. Z kontrolovaných ZŠ bolo 34 štátnych a 1 cirkevná. Vyučovací jazyk slovenský malo 28 škôl a vyučovací jazyk maďarský 7. V meste sídlilo 20 subjektov a na vidieku 15, k plnoorganizovaným patrilo 32 a neploorganizované boli 3 školy

Zber údajov a informácií sa uskutočnil vyhodnotením základných údajov z informačného dotazníka pre riaditeľov škôl, kontrolou príslušnej pedagogickej dokumentácie subjektov, priamym pozorovaním vyučovacieho procesu v triedach nultého ročníka, v bežných triedach, v ktorých sa žiaci zo SZP i z MRK vzdelávali a vyhodnotením zistení získaných z realizovaných rozhovorov s vedúcimi pedagogickými zamestnancami, s učiteľmi i so žiakmi.

Základné údaje o školách a žiakoch

V 35 školách celkovo evidovali 11 891 žiakov. Skupinu žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (ďalej ŠVVP) tvorilo 1 200 žiakov so zdravotným znevýhodnením (ďalej ZZ), 241 nadaných žiakov, 787 žiakov zo SZP. V kontrolovaných školách vzdelávali aj 1 171 žiakov z marginalizovaných rómskych komunít (*tabuľka č. 1*), z nich boli 525 diagnostikovaní ako žiaci zo SZP.

V predchádzajúcom školskom roku **ukončilo povinnú školskú dochádzku v nižšom ako 9. ročníku 46 žiakov zo SZP a 73 z MRK.**

V 3 školách¹ každoročne zaznamenávali odliv nerómskych žiakov a následne nízky počet prihlásených žiakov do 1. ročníka.

Tabuľka č. 1 Prehľad o počte škôl a počte žiakov zo SZP a z MRK

Kraj	ZŠ	Žiaci	Žiaci zo SZP	Žiaci z MRK	Žiaci zo SZP/MRK
Bratislavský	2	553	35	59	9
Trnavský	5	2 733	54	0	0
Trenčiansky	2	633	88	134	64
Nitriansky	7	2 622	87	120	59
Žilinský	3	1 273	17	0	0
Banskobystrický	8	2 314	151	184	67
Prešovský	4	1 193	308	532	300
Košický	4	570	47	142	26
Spolu	35	11 891	787	1 171	525

¹ ZŠ, Biskupická 21, Bratislava; ZŠ s MŠ, Orešie 3, Pezinok; ZŠ, Ľutina 4

Rozhodnutia o povolení vzdelávania v školách mimo územia SR v školskom roku 2015/2016 vydali riaditelia škôl **160** žiakom, z nich **53 žiakom z MRK**. V školskom roku 2016/2017 boli rozhodnutia o povolení vzdelávania v školách mimo územia SR vydané **154** žiakom, z nich **37 žiakom z MRK**. Problémy súvisiace s osobitným spôsobom plnenia školskej dochádzky sa každoročne opakovali, zákonní zástupcovia žiaka si nespĺnili povinnosti stanovené zákonom (neoznámenie riaditeľovi kmeňovej školy odchod do zahraničia; nepodanie žiadosti o osobitný spôsob plnenia školskej dochádzky; v stanovenej lehote neoznámenie názvu a adresy školy, ktorú žiak v zahraničí navštevuje; nepodanie žiadosti o vykonanie komisionálnej skúšky).

Vytváranie predpokladov na zabezpečenie rovnoprávných podmienok výchovy a vzdelávania v školskom prostredí

Školské vzdelávacie programy boli vo väčšine monitorovaných škôl zostavené v súlade so štátnymi vzdelávacími programami. Obsahovali stručnú charakteristiku sídla subjektu s ohľadom na jeho dostupnosť pre všetkých žiakov. Vidiecke školy boli spádovými školami pre okolité obce i rómske osady teritoriálne a sociálne vylúčenej rómskej komunity a školy sídliace v mestách boli zväčša situované v blízkosti mestských častí, v ktorých žili sociálne slabšie komunity. Ciele a stratégie výchovy a vzdelávania stanovené v základných dokumentoch nie vždy rešpektovali tieto lokálne a sociálne demografické indikátory. Pedagógovia pri tvorbe základných dokumentov zväčša kooperovali s príslušnými zariadeniami výchovného poradenstva a prevencie. Ich odborní zamestnanci zabezpečovali diagnostické a priebežné rediagnostické vyšetrenia s cieľom posúdenia zdravotného znevýhodnenia žiakov. Podmienky výchovy a vzdelávania pre žiakov so ŠVVP mali školy rozpracované v dokumentoch len vo všeobecnej rovine. Podrobnejšie boli stanovené formy vzdelávania a stratégie starostlivosti o skupinu začlenených žiakov a skupinu žiakov so ZZ zaradených do špeciálnych tried s cieľom znížiť alebo odstrániť potenciálne hendikepy vyplývajúce zo znevýhodnenia žiakov a vytvoriť podmienky pre ich efektívne vzdelávanie. Charakteristika žiakov zo SZP obsahovala len informácie opísané zo štátneho vzdelávacieho programu a neprispôsobené reálnym podmienkam. V programoch škôl absentovalo prijímanie účinných opatrení smerujúcich k vytvoreniu vhodného edukačného prostredia rešpektujúceho sociálne, kultúrne a jazykové špecifiká žiakov zo SZP a MRK. Neboli v nich vykonané žiadne významné zmeny v učebných plánoch v ich prospech, nevypracovali pre jednotlivcov kompenzačné, rozvojové alebo stimulačné programy. Disponibilné hodiny využili zväčša na rozšírenie časovej dotácie povinných učebných predmetov (*slovenský jazyk a literatúra, matematika, prírodoveda, vlastiveda, dejepis, geografia*) a niekde zaviedli *anglický jazyk* od prvého alebo druhého ročníka. Ojedinele zaradili do učebných plánov na 1. a na 2. stupni nové predmety alebo disponibilnými hodinami posilnili predmety zo vzdelávacej oblasti *človek a svet práce*, aby podporili rozvoj základných praktických zručností žiakov. V snahe zabezpečiť bezkonfliktnú spolu existenciu majorít s minoritami sa orientovali prevažne na výchovu k tolerancii, k rešpektovaniu iných kultúr a k vzájomnej spolupráci. Vyšpecifikovali spôsob využitia prierezovej témy *multikultúrna výchova*, jej obsah integrovali do vyučovania povinných obsahovo príbuzných predmetov na oboch stupňoch vzdelávania. Ojedinele riaditelia škôl s vyšším zastúpením žiakov zo SZP identifikovali v ŠkVP vzdelávacie bariéry, za ktoré považovali najmä slabú koncentráciu pozornosti, nerozvinutú verbálnu zložku ich intelektu, problémy spôsobené absenciou domácej prípravy, nízku motiváciu zo strany rodičov. Tiež identifikovali edukačné bariéry, ktoré sťažovali jednotlivcom a skupinám žiakov z MRK adaptáciu na školské prostredie. Zaradili k nim zanedbanú hygienu, nevytvorenie podmienok pre domácu prípravu, záškoláctvo, neabsolvovanie prípravy v materskej škole, neprispôsobilosť, zaostávajúci kognitívny a motorický vývin, neznalosť jazyka. Smerom k diagnostikovaným

i nediagnostikovaným jednotlivcom z MRK v záujme eliminovania vzdelávacích bariér navrhovali uplatňovať individuálny prístup, predĺžený výklad učiva, doučovanie, spoluprácu s poradenskými zariadeniami, realizovanie príležitostných návštev rodín s asistentom učiteľa, motivovanie žiakov k prihláseniu sa do školského klubu detí (ďalej ŠKD) alebo do činnosti záujmových útvarov. Vzdelávacie bariéry na strane školy neidentifikovali. K negatívam v tejto oblasti patrí zistenie z jednej školy², v ktorej napriek opakujúcim sa výchovno-vzdelávacím problémom a slabým vzdelávacím výsledkom žiakov z MRK (viackrát opakovali niektorý z ročníkov, mali vysoký počet neospravedlnených hodín) nemala škola vypracovanú stratégiu na podporu skvalitnenia ich edukácie.

Nepravidelnú **dochádzku žiakov z MRK** vykazovali najmä školy, v ktorých zákonní zástupcovia neprejavovali dostatočný záujem o to, aby sa ich deti zúčastňovali výchovno-vzdelávacieho procesu (neskoré príchody do školy, úteky počas prestávok, zdravotné problémy žiaka bez návštevy lekára). Bez uvedenia dôvodu ostávali žiaci doma najmä v čase vyplácania sociálnych dávok. Problémy s dochádzkou mali aj jednotlivci, ktorých rodičia nemali dostatok finančných prostriedkov na zakúpenie vhodného oblečenia či obuvi. V jednej škole³ sa prejavilo aj skryté záškoláctvo. Lekárka pre deti a dorast žiakom z MRK vystavovala dlhodobejšie ospravedlnenia bez závažnejších dôvodov a často aj spätne. Pri výskyte menších výchovno-vzdelávacích problémov uskutočňovali v školách pohovory so žiakmi a ich zákonnými zástupcami, v prípade potreby využili uloženie výchovných opatrení alebo zníženu známku zo správania. Väčšie problémy riešili v úzkej spolupráci s príslušným orgánom štátnej správy, s obcou. Pedagogickí zamestnanci vyvíjali snahu o spoluprácu so zákonnými zástupcami rešpektujúc ich kultúrnu a sociálnu diverzitu. Ťažko nadväzovali osobný, telefonický alebo písomný kontakt s rodičmi žiakov, viacerí sa nezúčastňovali triednych aktívov, neprejavovali dostatočný záujem o spoločné riešenie vzdelávacích i výchovných ťažkostí jednotlivcov. Výraznejšie sa zapájali do organizovania kultúrno-spoločenských aktivít, výletov a podujatí blízkych ich naturelu.

Žiaci zo SZP a z MRK len ojedinele navštevovali ŠKD. Pravidelne sa činnosti klubu, vrátane prípravy na vyučovanie zúčastňovali najmä žiaci primárneho vzdelávania. Rovnako pre nezáujem rodičov i samotných žiakov zo SZP a z MRK len ojedinele navštevovali poobedňajšie aktivity organizované školou, nezúčastňovali sa na predmetových súťažiach a olympiádach. Tí žiaci, ktorým rodičia umožnili zúčastňovať sa na činnosti záujmových útvarov, prejavovali svoje prirodzené pohybové a manuálne zručnosti, záujem o spev, tanec, hudbu, o prácu s IKT i domáce práce. Zastúpenie v žiackej školskej rade zriadenej v 17 plnoorganizovaných ZŠ žiaci z MRK a SZP prevažne nemali. Aktívni záujem o prácu v rade mali žiaci len v 2 školách.

V ŠkVP výrazne absentovali prvky smerujúce k inkluzívnemu vzdelávaniu:

- *dôsledná diagnostika jednotlivých skupín žiakov so ŠVVP – identifikácia špecifických vývinových problémov žiakov z danej komunity a identifikácia podporných aktivít smerujúcich k ich zmierneniu a ku kompenzácii (problémy s jemnou motorikou, nízka úroveň sebaobslužných činností...)*
- *stanovenie účinných výchovno-vzdelávacích stratégií na zmiernenie a odstránenie vzdelávacích bariér na strane jednotlivých skupín žiakov so ŠVVP*
- *identifikácia výchovno-vzdelávacích bariér na strane školy*
- *využívanie možností inovácie učebného plánu – zavádzanie nových predmetov do učebného obsahu*
- *rozpracovanie učebných osnov jednotlivých predmetov do podoby, ktorá by vyhovovala špecifickým možnostiam cieľovej skupiny žiakov*

² ZŠ s MŠ Árpáda Fesztyho s VJM – Feszty Árpád Alapiskola és Óvoda, Ul. športová 7, Hurbanovo

³ ZŠ, Lutina 4

- účelné využívanie disponibilných hodín
- prijímanie efektívnych opatrení na zlepšenie dochádzky žiakov do školy (motivácia, úprava učebného plánu zavedením zaujímavých predmetov, ktorých obsah korešponduje s problémami komunity a ich kultúrnym povedomím)
- realizovanie celodenného systému výchovného pôsobenia
- zapájanie žiakov zo SZP, z MRK do činnosti žiackej školskej rady
- realizácia osvetovej činnosti; aktívna komunikácia so zákonnými zástupcami žiakov, najmä s matkami a ich zapájanie do školských aktivít zameraných na starostlivosť o dieťa, rozvíjanie pracovných zručností

Podporné opatrenia vo výchove a vzdelávaní žiaka so SZP a žiakov s MRK

Príspevky na skvalitnenie podmienok výchovy a vzdelávania (celkovo pre 516 žiakov zo SZP a 270 žiakov z MRK) využili v školách prevažne na zabezpečenie školských pomôcok, na skvalitnenie a modernizáciu výchovno-vzdelávacieho procesu, na nákup základných hygienických potrieb. Vo väčšine škôl bol príspevok využitý na dotáciu stravy, čo bol účinný motivačný faktor na zabezpečenie pravidelnej dochádzky žiakov do školy. S rovnakým cieľom odpustili alebo znížili pre žiakov z MRK určenú výšku mesačného príspevku na čiastočnú úhradu nákladov spojených s činnosťou ŠKD.

Priestorové a materiálno-technické vybavenie škôl bolo vcelku primerané. Všetci žiaci zo SZP a z MRK mali zabezpečené učebnice, využívali učebné pomôcky. Vzdelávali sa v štandardne vybavených kmeňových triedach, využívali odborné učebne, školské knižnice, ktoré slúžili aj na priame vyučovanie alebo v mimo vyučovacom čase ako študovne či spoločenské miestnosti. Výrazný kvalitatívny posun bol zaznamenaný najmä v oblasti vybavenia škôl multimedialnou technikou, ktorá mala slúžiť na skvalitnenie vyučovacieho procesu, zvyšovanie počítačovej gramotnosti všetkých žiakov bez rozdielu. Jej využívanie vo vyučovaní však bolo málo efektívne.

K negatívam v oblasti vytvárania podporných opatrení vo výchove a vzdelávaní patrili zistenia zo 4 ZŠ.

- V jednom zo subjektov⁴ sa žiaci zo SZP z MRK vzdelávali v priestorovo nevyhovujúcej triede nultého ročníka.
- V ďalšej ZŠ⁵ sa žiaci zo SZP z MRK učili v 4 triedach (2 spojené ročníky a 2 špeciálne triedy primárneho vzdelávania) v priestoroch elokovaného pracoviska v rómskej osade. V budove neboli vytvorené vhodné priestory na vyučovanie, chýbala telocvičňa, školská jedáleň a priestory školského dvora neboli vhodne upravené. Štátna školská inšpekcia upozornila zriaďovateľa školy okrem iných nedostatkov aj na skutočnosť, že elokované pracovisko nebolo zaradené do siete škôl a školských zariadení⁶.

Zabezpečenie výchovy a vzdelávania žiakov zo SZP a z MRK

Odbornosť vyučovania bola v školách zaistená v intervale od 56 % do 93 % učiteľmi spĺňajúcimi kvalifikačné predpoklady i osobitné kvalifikačné požiadavky na výkon pedagogickej činnosti. *Nízkou odbornosťou vyučovania mali v 2 školách*⁷. V 44 % subjektov pôsobil asistent učiteľa, ktorého základnou úlohou bolo pomáhať žiakom zo SZP v nultom a v prvom ročníku pri adaptácii do školského prostredia. Rómsky jazyk v písomnej alebo ústnej podobe ovládali len 4 pedagogickí zamestnanci pôsobiaci v školách Prešovského

⁴ ZŠ, Lutina 4

⁵ ZŠ s MŠ, Komenského 2, Spišský Hrhov

⁶ pracovisko bolo do siete škôl a školských zariadení zaradené od 15. 02. 2017

⁷ ZŠ, Žitavská 1, Bratislava – 57 %; ZŠ s VJM – Alapiskola, Silica 44 – Szilice 44 – 61 %;

kraja. **Ani v jednej škole nepracoval sociálny pedagóg.** Učitelia škôl, v ktorých sa vzdelávali žiaci z MRK, sa zúčastnili vzdelávaní *Spolu s Rómami dosiahneme viac, Spolupráca rodiny z marginalizovaných rómskych komunít a školy v edukačnom procese* organizovaných Štátnym pedagogickým ústavom a metodicko-pedagogickým centrom. K pozitívam v tejto oblasti patrili v 1 ZŠ⁸ ustanovenie funkcie koordinátora rómskej kultúry (metodicky usmerňoval činnosť pedagogických zamestnancov, poskytoval konzultačnú pomoc a navrhoval riešenia pre zlepšenie správania problémových žiakov, sprístupňoval históriu Rómov a rómskej kultúry žiakom i učiteľom) a v ďalšej škole⁹ pôsobenie tímu odborných pracovníkov – školský psychológ, 2 školskí špeciálni pedagógovia a asistent učiteľa, ktorí vzájomne kooperovali pri výchove a vzdelávaní žiakov.

Formy vzdelávania žiakov zo SZP a z MRK

Nultý ročník

V predchádzajúcom školskom roku 2015/2016 navštevovalo nultý ročník 264 žiakov zo SZP. V ďalšom vzdelávaní pokračovali:

- v bežnej triede 1. ročníka 170 žiakov
- v bežnej triede 1. ročníka formou školskej integrácie 8 žiakov
- v špeciálnej triede zriadenej v kmeňovej škole 9 žiakov
- v triede špeciálnej základnej školy 13 žiakov
- v zriadených **špecializovaných triedach** prvého ročníka 22 žiakov
- 6 žiakov opakovalo nultý ročník
- o spôsobe vzdelávania 4 žiakov nemali v školách vedomosť
- 32 žiakov plnilo povinnú školskú dochádzku iným spôsobom

V aktuálnom školskom roku zriadili v 19 školách pre 234 žiakov zo SZP **22 tried nultého ročníka** (tabuľka č. 2).

Tabuľka č. 2 Počet škôl, tried nultého ročníka, žiakov v školskom roku 2016/2017

Kraj	Počet	ZŠ	Počet tried nultého ročníka	Počet žiakov zo SZP	Počet žiakov zo SZP z MRK
Bratislavský	2	2	3	34	9
Trnavský	3	3	4	46	0
Trenčiansky	2	2	2	21	13
Nitriansky	3	3	3	36	23
Žilinský	2	2	2	15	0
Banskobystrický	2	2	2	15	12
Prešovský	4	4	5	56	56
Košický	1	1	1	11	11
Spolu	19	19	22	234	124

Úlohou nultého ročníka bolo v priebehu školského roka akcelerovať vývin žiaka prostredníctvom rozvoja jeho komunikačných a sociálnych zručností, zbaviť žiakov strachu z cudzieho prostredia a vzbudiť v ňom záujem o hru i učenie. Vzdelávanie sa realizovalo prevažne v súlade so závermi diagnostických vyšetrení príslušného poradenského zariadenia. Ojedinele v niektorých školách¹⁰ nebola **dokumentácia žiakov úplná**,

⁸ ZŠ, Komenského 6, Spišské Vlachy;

⁹ ZŠ, Biskupická 21, Bratislava

¹⁰ ZŠ s MŠ, Komenského 2, Spišský Hrhov; ZŠ, Budovateľská 164/4, Giraltovce;

absentovali v nej: informovaný súhlas zákonného zástupcu žiaka, odporúčanie všeobecného lekára pre deti a dorast alebo diagnostické vyšetrenie nevykonalo zariadenie výchovnej prevencie a poradenstva. Žiaci zo SZP v školách Bratislavského, Trnavského a Žilinského kraja pochádzali prevažne z rodín, v ktorých rodičia mali ukončené základné vzdelanie, avšak boli v skupine znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, mali neštandardné bytové a hygienické podmienky. Deti zväčša neabsolvovali predškolskú výchovu, nemali základné kognitívne vedomosti a zručnosti. Prevažná časť hovorila slovensky, no viac ako polovica nemala správnu výslovnosť, ich slovná zásoba bola málo rozvinutá. V ďalších piatich krajoch SR navštevovalo 15 zriadených nultých ročníkov 124 žiakov z MRK. Pri nástupe do školského prostredia nemali osvojené samoobslužné a hygienické návyky, neovládali slovenský jazyk a adaptačný proces prebiehal zdĺhavo a obťažne. Vyučovanie bolo okrem 4 subjektov¹¹ zabezpečené učiteľmi spĺňajúcimi kvalifikačné predpoklady i osobitné kvalifikačné požiadavky na výkon pedagogickej činnosti.

K závažným negatívnym zisteniam v oblasti zabezpečenia vzdelávania žiakov zo SZP v nultom ročníku patrili:

- vyučovanie predmetov v nultom ročníku v 1 ZŠ na nevyhovujúcej úrovni¹²
- nevypracovanie učebného plánu pre nultý ročník¹³
- zaradenie žiakov do nultého ročníka bez diagnostického vyšetrenia zariadenia výchovného poradenstva a prevencie alebo diagnostické vyšetrenie nevykonalo príslušné poradenské zariadenie
- 2 žiaci z MRK boli neoprávnené opätovne zaradení do nultého ročníka, napriek tomu, že nultý ročník úspešne ukončili¹⁴

Vzdelávanie žiakov zo SZP a z MRK sa ďalej vo vyšších ročníkoch realizovalo v školách Bratislavského, Trnavského, Trenčianskeho, Žilinského a Košického kraja len v bežných triedach spoločne s majoritnou populáciou. V Nitrianskom, v Banskobystrickom a v Prešovskom kraji sa vzdelávali v zriadených špecializovaných triedach, v bežných triedach hlavného vzdelávacieho prúdu a žiaci z MRK s diagnostikovaným zdravotným znevýhodnením v špeciálnych triedach. V niektorých školách boli zriadené aj segregované triedy, v ktorých sa vzdelávali len žiaci z MRK.

Špecializované triedy

Edukácia žiakov z MRK sa v 3 kontrolovaných školách realizovala v 4 špecializovaných triedach pre 49 žiakov, z nich bolo 45 žiakov z MRK.

- V ZŠ¹⁵ pobyt v špecializovanej triede 1. ročníka mal napomáhať žiakovi začleniť sa do výchovno-vzdelávacieho procesu a s individuálnou pomocou kvalifikovaného pedagóga i špeciálneho pedagóga zvládnuť učivo v súlade s príslušnými výkonovými štandardmi. Špecializovanú triedu navštevovalo 7 žiakov, z nich boli 5 z MRK. Zaradenie do špecializovanej triedy bolo na dobu jedného roka.
- V 1 škole¹⁶ zriadili 2 špecializované triedy. Jedna z tried bola zriadená len pre 17 žiakov z MRK a v druhej evidovali 19 žiakov, z nich bolo 17 z MRK. V oboch triedach bol vysoko prekročený maximálny povolený počet žiakov.
- V ďalšej ZŠ¹⁷ zriadili špecializovanú triedu 6. ročníka, ktorú navštevovalo 6 žiakov, z toho 4 z MRK.

¹¹ ZŠ, Biskupická 21, Bratislava – 45 %; ZŠ Mateja Bela, Kláštorňa 4, Šamorín – 50 %;

ZŠ, Komenského 21, Nesvady – 0 %; ZŠ s MŠ, Hlavná 113/68, Terňa – 0 %

¹² ZŠ, Komenského 21, Nesvady

¹³ ZŠ s MŠ Májové povstanie českého ľudu 35, Brezno

¹⁴ ZŠ, Komenského 21, Nesvady

¹⁵ ZŠ s MŠ Karola Rapoša, Pionierska 4, Brezno

¹⁶ ZŠ s MŠ Árpáda Fesztyho s VJM – Feszty Árpád Alapiskola és Óvoda, Ul. športová 7, Hurbanovo

K negatívnym zisteniam v oblasti zabezpečenia vzdelávania skupín žiakov zo SZP a z MRK v špecializovaných triedach patrili:

- *prekročenie povoleného stanoveného počtu žiakov špecializovanej triedy*

Špeciálne triedy

V monitorovaných školách bolo celkovo zriadených 9 špeciálnych tried pre 79 žiakov prvého až piateho ročníka a 10 tried pre 86 žiakov šiesteho až deviateho ročníka so ZZ. Ojedinele nebola odbornosť vyučovania v špeciálnych triedach pre žiakov šiesteho až deviateho ročníka dostatočne zabezpečená. Triedy boli zriadené na základe odporúčaní poradenských zariadení po vykonaných diagnostických vyšetreniach a vzdelávanie žiakov sa uskutočňovalo prevažne v súlade so závermi vyšetrenia. Zaradenie do špeciálnej triedy sa realizovali po splnení predpísaných náležitostí na základe diagnostikovaných špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb žiaka, písomného vyjadrenia k školskému začleneniu príslušného poradenského zariadenia, žiadosti zákonného zástupcu a jeho informovaného súhlasu. V niektorých školách poskytovali žiakom i rodičom odborný poradenský servis výchovný poradca, školský špeciálny pedagóg, školský psychológ, triedni učitelia a odborní zamestnanci poradenského centra a v edukačnom procese sa venovali žiakom aj asistenti učiteľa. Vzdelávanie žiakov so ŠVVP sa realizovalo ojedinele aj v menej vyhovujúcich priestorových podmienkach na elokovanom pracovisku alebo oddelene od majoritnej populácie v inej budove školy.

K negatívnym zisteniam v oblasti zabezpečenia vzdelávania skupiny žiakov z MRK v špeciálnych triedach patrili:

- *nedodržanie stanoveného počtu žiakov v triede*¹⁸
- *vzdelávanie žiakov na elokovanom pracovisku v sociálne vylúčenej lokalite rómskej osady s málo vyhovujúcimi priestorovými podmienkami*¹⁹
- *vzdelávanie žiakov z MRK oddelene od majoritnej populácie v inej budove školy*²⁰
- *menej dôsledné zabezpečenie odbornosti vyučovania v špeciálnych triedach zriadených pre žiakov šiesteho až deviateho ročníka*²¹

Triedy zriadené len pre žiakov z MRK

V 3 školách v rozpore s ustanoveniami školského zákona vzdelávali žiakov z MRK segregovane v samostatných triedach oddelene od majoritnej populácie.

- V ZŠ²² bolo zriadených 5 bežných tried, ktoré navštevovali len žiaci z MRK. Podmienky školy umožňovali začleniť žiakov do paralelných tried spolu s majoritnou skupinou žiakov.
- Výrazné znaky segregácie malo aj vzdelávanie žiakov v ďalšom subjekte²³. Zriadené triedy (7) umiestnené v menšej budove vzdialenej od hlavnej budovy školy navštevovali výlučne žiaci z MRK. Vyučovanie sa realizovalo v dvoch zmenách, pričom vyučovanie žiakov z majority len dopoludnia. Pri zriaďovaní paralelných tried jednotlivých ročníkov škola iba v minimálnej miere prihliadala na pomerné zastúpenie žiakov majority a žiakov z MRK. Podľa vyjadrenia riaditeľky školy bola dvojzmennosť vyučovania žiakov z MRK spôsobená vysokým počtom dochádzajúcich žiakov do spádovej školy z blízkej obce. Navrhované riešenie v rozdelení žiakov z MRK pochádzajúcich z obce v školskom

¹⁷ ZŠ s MŠ, Májové povstanie českého ľudu 35, Brezno

¹⁸ ZŠ s MŠ, Budovateľská 164/4, Gíraltovce

¹⁹ ZŠ s MŠ, Komenského 2, Spišský Hrhov

²⁰ ZŠ s MŠ Árpáda Fesztyho s VJM – Feszty Árpád Alapiskola és Óvoda, Ul. športová 7, Hurbanovo

²¹ ZŠ, Sládkovičova 487, Gemerská Poloma; ZŠ, Hlavná 113/68, Terňa

²² ZŠ s MŠ, Budovateľská 164/4, Gíraltovce

²³ ZŠ, Hlavná 113/68, Terňa

obvode aj do iných okolitých plnoorganizovaných škôl, ktoré mali voľné kapacity, bolo Okresným úradom v sídle kraja Prešov zamietnuté.

- V ZŠ²⁴ boli 2 triedy nultého ročníka a jedna špecializovaná trieda s prevahou žiakov z MRK umiestnené v budove špeciálnej základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským, pričom v kmeňovej budove boli dve voľné triedy vyčlenené pre ŠKD, v ktorých sa činnosť realizovala až v čase po vyučovaní.

Vzdelávanie žiakov z MRK oddelene v samostatných triedach a ich priestorové vyčlenenie posúdila Štátna školská inšpekcia ako segregáciu vo výchove a vzdelávaní.

Bežné triedy

Prevažná väčšina žiakov z MRK sa vzdelávala v **bežných triedach (844 žiakov)** spolu s majoritnou populáciou, niektorí boli vzdelávaní aj **formou školskej integrácie (125)**. Ich diagnostické vyšetrenia uskutočnili odborní zamestnanci príslušných poradenských zariadení. Nie vždy mali začlenení žiaci dôsledne vypracovaný individuálny výchovno-vzdelávací program (IVVP) v súlade so stanoveným spôsobom edukácie a vzhľadom na špecifické potreby vyplývajúce z ich zdravotného znevýhodnenia. Často v nich absentovala konkretizácia výchovno-vzdelávacích postupov v jednotlivých predmetoch.

Zistenia z priameho pozorovania priebehu edukačného procesu

Priame pozorovanie vyučovacieho procesu sa vykonalo na **58 hodinách v nultom ročníku** a na **584 vyučovacích hodinách primárneho a nižšieho stredného vzdelávania**, z nich na **314 hodinách** v 1. – 4. ročníku a na **270 hodinách** v 5. – 9. ročníku. Hospitácie sa vykonali na predmetoch zo vzdelávacích oblastí *jazyk a komunikácia, matematika a práca s informáciami, príroda a spoločnosť, človek a príroda, človek a spoločnosť*. Cieľom pozorovania edukačného procesu bolo zistiť, či sa uplatňujú na hodinách intervenčné pedagogické stratégie a postupy, metódy a formy výchovy a vzdelávania špecifického charakteru zacielené na edukačné zvláštnosti žiakov smerujúce k zvýšeniu ich školskej úspešnosti.

Vyučujúce aj asistentky učiteľa v nultom ročníku boli prívetivé, individuálne sa venovali jednotlivcom. Zadávané úlohy nie vždy primerane diferencovali s ohľadom na rozdielne vzdelávacie schopnosti a zručnosti žiakov. V triedach vytvorených len so žiakmi zo SZP z MRK nevedli žiakov dôsledne k aktívnemu vyjadrovaniu sa a k rozvíjaniu ich komunikačných kompetencií. Na zadávané otázky reagovali jednotlivci posunkami, jednoslovné, ich slovná zásoba bola veľmi obmedzená, u väčšiny bola prítomná rečová neobratnosť a chybná výslovnosť. Spoločne sa však dokázali prezentovať riekankami, pesničkami. Ojedinele bola atmosféra hodín uvoľnená, činnosť asistentov učiteľa nebola v dostatočnej miere vyučujúcimi usmerňovaná, žiaci nerešpektovali pokyny pedagógov, čo viedlo k následnému rozptýleniu pozornosti žiakov. Učitelia sprostredkovali učivo zväčša premyslene hrovými formami a metódami, zaraďovaním didaktických hier s využitím vhodných učebných pomôcok. Na hodinách prevažovalo rozvíjanie pracovných návykov a zručností. Schopnosť žiakov sústrediť sa bola krátkodobá, preto vyučujúce v jednotlivých fázach hodiny menili činnosti, prevažne ich končili rovnakou činnosťou – kreslením alebo písaním. ***Vyučovanie v nultom ročníku malo celkovo priemernú úroveň.***

Na hodinách v bežných triedach v primárnom a v nižšom strednom vzdelávaní bola viditeľná snaha učiteľov rešpektovať špecifické vzdelávacie potreby jedincov, rozvíjať ich manuálne, grafomotorické a hudobno-pohybové zručnosti. Vzhľadom na prevažujúce slabé vzdelávacie výsledky, často ovplyvnené aj nedostatočnou, prípadne chýbajúcou domácou prípravou, uplatňovali individuálny prístup, v prípade potreby predĺžený výklad učiva, dlhší

²⁴ ZŠ s MŠ Árpáda Fesztyho s VJM – Feszty Árpád Alapiskola és Óvoda, Ul. športová 7, Hurbanovo

čas na sformulovanie ústnej odpovede i na písomné vyriešenie úloh. Ojedinele mohli učitelia aj žiaci využívať pomoc prítomného asistenta učiteľa. Žiakov triedy neselektovali, všetkým priznávali rovnaké postavenie. Najmä na prvom stupni pozitívnu pracovnú atmosféru udržiavali zaradovaním hrových a súťaživých aktivít. Žiaci mali záujem o učenie, často prezentovali pozitívny postoj k realizovaným činnostiam. U starších žiakov záujem o získavanie nových vedomostí výraznejšie klesal, rovnako ako ochota plniť zadané úlohy. Ich zapájanie do súťaživých činností zameraných na rýchle a pohotové reagovanie bolo menej prínosné, žiaci zažívali neúspech a strácali motiváciu ďalej sa aktivity zúčastňovať. Viac iniciatívy prejavili pri práci s názorným učebným materiálom, menej pri vyhľadávaní informácií z nesúvislých textov. Najsilnejším pozitívnym stimulom k učebným výkonom bola pochvala, priebežné povzbudzovanie s vyjadrením pozitívneho očakávania, podporovanie sebadôvery a akceptovanie práva robiť chyby. Niektorí učitelia sprístupňovali nové poznatky bezprostredne prepojené s každodennými skúsenosťami žiakov, nové učivo čiastočne prispôbovali kultúrnym a sociálnym špecifikám prostredia, z ktorého pochádzali. Matematické a prírodovedné zručnosti jednotlivcov boli vcelku rozvinuté na primeranej úrovni. Ich jazykové, čitateľské a komunikačné schopnosti aj z dôvodu nedostatočnej slovnej zásoby mali nižšiu úroveň, prevažne komunikovali v slovenskom jazyku, rómsky jazyk používali v komunikácii medzi sebou počas prestávok. Viacerí starší žiaci preukázali primeranú znalosť vyučovacieho jazyka i pochopenie počutého textu, niektorí však nedokázali správne reagovať na úlohy zamerané na pochopenie, ich vyjadrenia boli stručné, sporadicky sa zapájali do diskusie, na podnety odpovedali krátkymi vetami. Vo vzdelávaní boli úspešnejší žiaci, ktorí absolvovali nultý ročník. Pri interaktívnych činnostiach sa bez problémov zaradovali do tímov a skupín s ostatnými žiakmi, vzájomne sa povzbudzovali a prejavovali radosť z dosiahnutých úspechov. Ojedinele sa žiaci vo vyšších ročníkoch odmietali zapájať do skupinových činností, mali ľahostajný prístup k učeniu a ignorovali pokyny učiteľov. Niektorí z nich boli vylúčení z aktivít, sedeli oddelene od ostatných v zadných laviciach. Asistenti učiteľa prítomní na vyučovacích hodinách zväčša nemali dostatočné skúsenosti s prácou v príslušnej komunite, z ktorej žiaci školy pochádzali a neovládali rómsky jazyk. Špecifické metódy a formy práce neimplementovali z vlastnej iniciatívy, ale podľa pokynov jednotlivých vyučujúcich. Vhodným prístupom, prejavujúcim sa prívetivosťou a empatiou voči žiakom, si získali ich dôveru. **Vyučovanie v bežných triedach primárneho vzdelávania a rovnako nižšieho stredného vzdelávania malo priemernú úroveň.**

K negatívam sledovaných hodín v nultom ročníku, v primárnom i v nižšom strednom vzdelávaní patrili:

- *nedôsledné zohľadňovanie špecifických vzdelávacích možností žiakov z MRK diferencovaním úloh a zadaní*
- *nezaangažovanie všetkých žiakov triedy do činností – absencia účinnej motivácie*
- *neuplatňovanie inovatívnych organizačných foriem vyučovania – blokové vyučovanie*
- *neuplatňovanie participatívnych metód práce*
- *nevyužívanie kooperatívnej výučby ako nástroja socializácie rovnako pre žiakov z MRK ako aj pre žiakov z majority*
- *nevyužívanie prvkov inovačných programov – integrované tematické vyučovanie*
- *ojedinelé uplatňovanie efektívnych metód a postupov (brainstorming, inscenačná situačná metóda...)*
- *nevyužívanie IKT k zefektívneniu edukačného procesu*
- *nevedenie žiakov k hodnoteniu a k sebareflexii*

Závery

Pri kreovaní inkluzívneho vzdelávania kontrolované subjekty pomerne menej prihliadali na jazykové vybavenie, špeciálne potreby a individuálne danosti jednotlivcov zo SZP a z MRK. V ŠkVP len vo všeobecnej rovine uvádzali vytváranie podmienok výchovy a vzdelávania pre jednotlivé skupiny žiakov so ŠVVP. Pri tvorbe základného dokumentu prevažne nespolupracovali s odborníkmi z iných rezortov, nerealizovali projekty s celodennou starostlivosťou, nevypracovávali ani kompenzačné, rozvojové alebo stimulačné programy. V polovici škôl bola prínosom v kontakte s rodičmi i vo výchovno-vzdelávacom procese činnosť asistentov učiteľa aj napriek tomu, že neovládali dialekt miestnej komunity. Žiaci zo SZP a z MRK boli prevažne vzdelávaní v hlavnom prúde podľa ŠkVP (ISCED 1, ISCED 2), menej formou integrácie v bežných triedach. Niektorí žiaci z MRK boli v súlade so závermi diagnostického vyšetrenia zaradení do špeciálnych tried. *V troch školách zriaďovanie tried len s rómskymi žiakmi a ich priestorové vylúčenie boli realizované v rozpore s princípmi výchovy a vzdelávania stanovenými v školskom zákone.*

Vyučovanie v bežných triedach sa uskutočňovalo v pozitívnom sociálnom prostredí, bez viditeľnejších náznakov diskriminácie. Väčší záujem o učenie a nové poznatky prejavili žiaci z MRK v nižších ročníkoch. Zapájali sa nielen do realizovaných hrových činností, ale ochotne plnili aj iné zadávané úlohy. V edukačnom procese mali k dispozícii učebnice, pracovné listy a učebné pomôcky v rovnakej miere ako ostatní žiaci. Pozitívnymi prvkami hospitovaných hodín boli akceptovanie žiakov, vytváranie priestoru pre vyjadrovanie sa žiakov k problémom zo svojho reálneho života, riešenie numerických príkladov prostredníctvom činnosti s učebnými pomôckami. Žiaci nemali dostatočne osvojené jazykové a čitateľské zručnosti, preukázali však primerane osvojené matematické, prírodovedné, pohybové a hudobné zručnosti. Pri vypracovaní zadaných úloh sa vzájomne akceptovali, na samostatnú činnosť potrebovali dlhší čas, pomoc zo strany vyučujúcich či asistenta učiteľa. Výraznejšie problémy s dochádzkou žiakov boli zaznamenané vo viacerých subjektoch. Prijaté opatrenia zo strany škôl neboli účinné, zákonní zástupcovia ich často porušovali. Úroveň kooperácie školy so zákonnými zástupcami bola málo efektívna.

Odporúčania a podnety

Riaditeľom základných škôl

- venovať pozornosť v ŠkVP všetkým vzdelávaným skupinám žiakov so ŠVVP, osobitne žiakom z MRK; podrobne rozpracovať stratégie vzdelávania s cieľom pomôcť žiakom dosahovať dobré vzdelávacie výsledky
- nepodporovať pro-segregačné praktiky v školách (zriaďovanie tried len s rómskymi žiakmi, priestorové vyčlenenie žiakov, dvojzmenné vyučovanie len žiakov z MRK)
- zabezpečiť vzdelávací proces učiteľmi a asistentmi učiteľov, ktorí ovládajú rómsky jazyk
- venovať v nultom ročníku zvýšenú pozornosť personálnemu zabezpečeniu výchovy a vzdelávania, zaradovaniu žiakov do ročníka, kvalite edukácie a po ukončení ročníka monitorovať úspešnosť žiakov v ďalšom vzdelávaní a zabezpečiť ich inkluzívne vzdelávanie v bežných triedach prvého ročníka
- vytvoriť podmienky pre pôsobenie inkluzívnych tímov z radov odborných zamestnancov v školách s vyšším podielom žiakov z MRK a SZP
- podporovať zavádzanie inovatívnych postupov a metód do edukačného procesu, pravidelne vyhodnocovať ich efektívnosť
- realizáciou prítiažlivých činností v ŠKD motivovať žiakov z MRK zúčastňovať sa na aktivitách klubu; zaviesť celodenný výchovný systém

- vytvárať podnetné a podporujúce prostredia pre žiakov i pedagogických zamestnancov školy (motivovať učiteľov k ďalšiemu vzdelávaniu, komunikovať so žiakmi aj mimo vyučovacieho procesu...)
- prijímať a realizovať opatrenia na posilnenie vzájomnej spolupráce medzi komunitou školy a zákonnými zástupcami žiakov zo SZP z MRK

Zriadovateľom ZŠ

- vyhľadávať v spolupráci so sociálnymi pracovníkmi obce a zástupcami miestnej rómskej komunity vhodných adeptov so znalosťou rómskeho jazyka pre prácu so žiakmi z MRK

Metodicko-pedagogickému centru

- pokračovať vo vzdelávaní pedagogických a odborných zamestnancov i asistentov učiteľa v oblasti zavádzania inkluzívneho vzdelávania a skvalitnenia edukácie žiakov z MRK

Ministerstvu školstva, vedy, výskumu a športu v SR

- prijať opatrenia na zamedzenie vzniku čisto rómskych škôl v oblastiach, kde žije obyvateľstvo majoritnej a minoritnej populácie